

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, December 2017, 21 (3): 2119-2124

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Buhârî Nüshaları ve Nüsha Farklılıklarının Mahiyeti Üzerine, yazar Abdulvahap Özsoy (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2016)

On al-Şaḥīḥ al-Bukharī's Copies and the Nature of Copy Differences by Abdulvahap Ozsoy (Erzurum: Fenomen Publishing, 2016)

Değerlendiren / Reviewed by

Ali Sever

Arş. Gör., Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Research Assistant, Namık Kemal Univ, Faculty of Theology, Depart. of Hadith
Tekirdağ, Turkey

asever@nku.edu.tr

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0001-5615-2001>

Abstract: In this study by Abdulvahap Özsoy which analyzes the transfer of Imam Bukhari's (d. 256/ 870) al-Cāmi' al-Şaḥīḥ to the next generations, the scientific adventure of the transmission of a work that has been subject to very big interest by the Islamic ummah for centuries. The strength and weak points of the work were mentioned and some revisions were noted. The fact that it puts a topic thought to be neglected into consideration makes it important to work/read.

Keywords: Ḥadīth, al-Bukharī, al-Şaḥīḥ, al-Şaḥīḥ's Copies, Nature of Copy Differences.

Bir âlimin ciddi uğraşlar sonucu miras bıraktığı kitabın, yazılmasında çeşitli zorluklarla karşılaşıldığı gibi, kendinden sonraki nesillere aktarımında da

farklı bir serencamı vardır. Döneminde hangi özellikleri dikkate alınarak ön planda bulunduğu, daha sonraki çalışmaları nasıl etkilediği ve her şeyden önce kendinden sonraki nesle orijinal haliyle ulaşıp ulaşmadığı gibi meseleler ilmi miras açısından son derece önemlidir. Bir de eser asırlar önce yazılmış ve ilmi platformlarda hâlâ öncelikli olarak kullanılan kaynak hüviyetini taşıyorsa onun günümüze intikalinin incelenmesi alanla ilgili birikimi keşfetme adına ufuk açıcı bir çaba olarak karşılanacaktır.

Abdulahap Özsoy'un İmam Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-sahîh*'inin sonraki nesillere naklini araştırdığı bu çalışmada, İslam ümmetinin asırlarca ilgisine mazhar olmuş bir eserin intikalinin ilmi serüveni konu edinilmiştir. Rivayet naklinin yanı sıra içinde rivayetlerin bulunduğu kitap naklinin gerçekleştiği dönemdeki genel ortam, eserde incelenmeye çalışılmıştır. Hadis ilminin en temel kaynaklarından olan *Sahih- i Buhârî* bu yönüyle ele alınmıştır.

Kitap adı olarak geçen ibarede “Buhârî” ifadesinin yalın olarak kullanılması muğlaklığa neden olmaktadır. Çalışmaya konu olan eserin tam adı yazılmasa bile *el-Câmiu's-sahîh* veya *es-Sahîh* gibi kastedilen esere işaret edecek şekilde ifadelerin eklenmesi kitabın içeriğine dair daha net bir intiba uyandıracaktır. Ayrıca İmam Buhârî'nin mezkûr eserinin dışında da kitaplarının olması bu durumu gerekli kılmaktadır.

Çalışma giriş, iki bölüm, sonuç ve ekler kısmından oluşmaktadır. Yazar, son zamanlarda ülkemizdeki akademik camianın yazmalarla arasına mesafe koyduğunu; hadis alanı özelinde nüsha farklılıklarının getirdiği ihtilafın bundan dolayı gündeme gelemediğini belirterek çalışmasını hazırlamada bu duruma dikkat çekme isteğinin etkili olduğunu ifade etmektedir.

Yaklaşık bin yıllık bir zaman diliminde bir kitabın izini sürmenin bir kişi için külfetli bir iş olduğunu belirten yazar, çalışmasını daha ziyade matbu yayınlar üzerinden oluşturduğunu ve imkân buldukça yazmalara müracaat ettiğini bildirmektedir. Ayrıca, çalışmada bizzat İmam Buhârî ve *es-Sahîh*'i değil, *es-Sahîh*'in sonraki nesillere intikalini konu edindiğini ifade etmektedir. Bu amaçla hazırlanan çalışma, ülkemizdeki hadis tartışmalarında çok fazla üzerinde durulmayan bir alana dikkat çekmesi açısından önemlidir.

Yazar, nüsha farklılıklarının getirdiği meseleleri somutlaştırmaya çalıştığını belirtmiştir. Özsoy, süreç içerisinde yapılan yorumlar hakkında tartışmaya girmediğini, çalışmada tasvirî/ deskriptif bir yöntem kullandığını ifade etmiş-

tir. Ayrıca eserin günümüzdeki haliyle ulaşmasına katkı sağlayanlar hakkında ayrıntılı bilgiler vereceğini de vurgulamıştır.

Kaynaklar kısmında ise gerek klasik gerekse son dönemde hadis kitaplarıyla ilgili nüsha farklılıklarını konu alan Arapça eserlerin bulunduğunu belirten yazar, kendi çalışmasıyla Cum'a Fethi Abdülhalim'in *Rivâyâtü'l Câmi'i's-sahîh ve nüsehuh* adlı eserinin konu yönüyle benzerliğine değinmektedir. Yazar, Cum'a Fethi'nin adı geçen eserinde Buhârî savunusu yaptığını; kendisinin ise *es-Sahîh* nüshaları hakkında somut bir kanaat oluşturmak, ülkemizde ihmal edilen bir alana dikkat çekmek ve tanımlayıcı bir yöntem ile farklı bir paradigma dikkate alarak ilgili alana giriş mahiyetinde bir çalışma ortaya koymak istediğini kaydetmektedir.

Batı'da ise konuyla ilgili en önemli çalışmanın Alphonse Mingana (ö. 1937) tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Kendi kütüphanesindeki nüshayı yakından inceleyen Mingana, bu nüshanın yazımının hicri 370 ile 391 yıllarını işaret ettiği kanaatine varmıştır. Bugün mevcut olan en eski *Sahîh-i Buhâri* nüshasının da bu yazma olduğu takdir edilmektedir.

Ülkemizde M. Fuad Sezgin'in konuyla ilgili çabaları dikkate şayandır. Daha sonra M. Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi* adlı kitabının "Nüshalarla İlgili Problemler" başlığı altında konunun önemini vurgulamıştır. Özsoy, çalışmasının ortaya çıkmasında bu kısmın kayda değer bir katkısının olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmanın altyapısını oluşturan birinci bölüm, Buhârî Nüshaları başlığını taşımaktadır. Asırlardır İslam ümmetinin ilgisini çekmiş bulunan bir eserin elbette farklı yerlerde yazılmış nüshalarının varlığı ve bu nüshalarda çeşitliliğin bulunması pek tabiidir. Yazar, el-*Câmiu's-sahîh*'in rivayeti hakkında kısa bir bilgi vermiş, İbn Hacer'in *es-Sahîh*'in yazılma süreci hakkındaki görüşüne değinmiştir. Buna göre İmam Buhârî, şekil özellikleri diyebileceğimiz eserin tertibine ve bablara ayrılmasına Mescid-i Haram'da başlamış; sonra hadisleri kendi memleketinde ve farklı yerlerde eserine ilave etmiştir (s. 37).

Sahîh-i Buhârî'yi sonraki nesle aktaran ilk tabaka râvilerle vefat tarihlerine göre yer veren yazar, bu kısım için "İlk Nesil Buhârî Râvileri" başlığını koymuştur. Burada beş râvinin biyografisi sunulmuştur. Yazar, bu râviler içerisinde Ebû Abdullah el-Mehâmîlî'nin (ö. 330/ 940) nüshası olup olmadığı hakkında bazı şüphelere değinmiştir (s.75- 82).

İlk nesil râviler hakkında bilgi verildikten sonra ikinci nesil râvilerle ilgili başlığa geçilmiştir. Ancak burada *Sahîh-i Buhârî*'nin günümüze ulaşan nüshalarının tamamı Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf el-Firebrî (ö. 320/ 932) rivayetinden oluştuğu için "Ferebrî Sonrası Buhârî Râvileri" başlığı konulmuştur. Yeri gelmişken burada şunu kaydedebiliriz. Yazar, Bedruddin el-Aynî'den naklen Firebrî ve Ferebrî şeklinde iki okunuşun olduğunu belirtmekte ve çalışmasında Ferebrî ifadesini tercih ettiği görülmektedir (s. 62).

Yazar, konunun devamında *Sahîh-i Buhârî*'nin meşhur nüshaları hakkında bilgi vermiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı keyfiyette 2327 değişik nüshanın tespit edildiği bilgisini veren Özsoy, bunlardan en meşhur olan beş nüshayı ayrıntılı olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Mingana Nüshası'ndan bahsedilmiştir.

Alphonse Mingana, şahsi gayretleriyle oluşturduğu yazmalar kütüphanesindeki *Sahîh-i Buhârî* nüshasını paleografik açıdan incelemiştir. Mingana'nın konuyla ilgili yorum ve şüphelerine yer veren yazar, bu eleştirilere istinaden Ahmed Fâris es-Selûm tarafından hazırlanan "Risâle fi'r-red ale Şübehi Mincana havle Sahîhi'l Buhârî" adlı makaleden istifadeyle meseleye açıklık getirmiştir.

Daha sonra Ebû Ali es-Sadeî, İbn Saâde el- Endelûsî, es-Sağânî ve el-Yunînî nüshaları hakkında bilgi veren yazar, Şerefuddin el-Yunînî nüshasının daha ziyade itibar görmesinde nüshanın, günümüz deyimiyile tenkitli neşir özelliği taşımasının etkili olduğunu belirtmektedir.

Birinci bölümün son başlığında Buhârî'nin ilk matbu nüshaları konu edilmiştir. Bu baskıların nerelerde, hangi tarihlerde ve kimlerin katkısıyla yapıldığı bilgisine yer verilmiştir. Sultan Abdülhamid Han'ın emriyle 1280/ 1862 Bulak'ta basılan ve Sultaniyye baskısı olarak bilinen nüsha üzerine yapılan çalışmalara değinilip ikinci bölüme geçilmiştir.

Nüsha Farklılıklarının Mahiyeti Üzerine ana başlığını taşıyan ikinci bölümde; ihtilaf sebepleri, ihtilaf türleri ve nüsha farklılıklarını tercih yöntemleri işlenmiştir. İlgili kısımlar okununca görülecektir ki, karşılaşılan meselelerde insan unsuru ilk etken olarak dikkat çekmektedir. Râvî, rivayet malzemeleri, kitabın şekil yönünden durumu ve içeriği farklılıkların oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. İhtilafların incelendiği bu kısımda *es-Sahîh*'in tam ismi konusundaki farklılıklara yazarın değinmemesi çalışmanın eksik yönlerinden biri olarak dikkati çekmektedir.

Sonuç kısmında çalışmasıyla ilgili genel bir değerlendirme yapan Özsoy, kitabını konuya giriş mahiyetinde planladığı için nüshalarla ilgili genel çerçeveyi vermeye çalıştığını kaydetmiştir. Ayrıca yazar, ülkemizde son dönemlerde yapılan hadis tartışmalarında nakledilen bilgilerin nispet edildiği kitaba ve âlime aidiyetinin kesinliğinin pek gündeme getirilmediğini, bunun nedenlerinden birisinin de mevcut akademik sistemin olduğunu belirtmiştir.

Yazar, son olarak bu tarz çalışmaların artması ve geliştirilmesi için Buhârî Araştırma Merkezi'nin kurulmasını tavsiye etmektedir. Bireysel çabalardan ziyade kolektif çalışmaların daha faydalı olacağını ifade etmiştir. Kitabın sonundaki ekler kısmında bazı nüshalara ait görseller paylaşılmıştır.

İhmal edildiği düşünülen bir alanı gündeme getirmesi, eserin günümüze intikalindeki genel çerçeveyi sunması, nüsha farklılıklarının oluşturduğu sorunsala değinmesi çalışmayı güçlü kılan özelliklerin başında gelmektedir. Kitabın, konuya giriş mahiyetinde olacağı belirtilmesi nedeniyle, çalışmada nüsha ve nüsha farklılıklarına dair bilgilendirme yapılması, az da olsa ülkemizde kazanılan tecrübelerden bahsedilmesi (Arafat Aydın, Ali Albayrak'ın bu konuda çalışmaları bulunmaktadır.), her ne kadar deskriptif yöntem de benimsense gerekli noktalarda yazarın kendi kanaatlerini daha net serdetmesi, verilen biyografilerde olabildiğince uyumlu bir şablonun benimsenmesi gibi meseleler de kitabın tamamlanması gereken yönleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Okuyucusuna kıymetli bilgiler veren eserin bazı düzeltmelere de ihtiyacı bulunmaktadır. Az da olsa eser isimlerinin yazımında titiz davranılmamıştır (s. 18, 31, 35). Râvilerin bazı kişisel özellikleri (edîb, zâhid, s.113; fâzıl, s. 128, 139; muammer, s.139) ta'dil lafzı genellemesiyle verilmiştir. Hadis alanında sıklıkla karşılaşılan özel adların zabtının yanlış verilmesi bu çalışmada da kendini göstermektedir. Ümmü Abdulvahid Süteyte (s.77) değil, Emetü'l-vâhid Süteyte; Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed et-Talaytilî (s. 88) değil, et-Tuleytilî; Muhammed b. es-Sumût (s. 91) değil, es-Samût; el-Keşşânî (s. 66) veya el-Küşşânî (s. 137) değil, el-Küşânî; Ebu't- Tib (s. 125, 147) değil, Ebu't- Tayyib.

Bazı âlimlerin/ râvilerin vefat tarihleri belirtilmemiştir (s.74, 79, 81, 86). Meşhur kısaltmaların kullanılmadığı yerler bulunmaktadır. Örneğin, Bağdatlı İsmail Paşa, el-Bâbânî nisbesiyle verilmiştir (s. 85; 208 ve 211. Dipnotlar). Bazı isimlerin kullanımında farklı okumalar yapılmıştır. Kâdî İyâd- Kâdi İyâz (s. 178); Ebû Ali el-Gassânî, el-Ğassâni ve Ceyyânî, el-Ceyyânî ifadeleri aynı kişi için kulla-

nılmış ama okuyanın zihninde karışıklığa sebebiyet vermektedir. Karaborsacı (s.103), ezan döktürmek (s. 238), Sahih-i Buhârî'yi kastederek sadece Buhârî'yi dinlediğini ifadesini kullanmak Türkçe anlamlandırma açısından uygun gözükmemektedir.

Ayrıca yazma eser ve matbu nüsha yayın tarihleri vs. verilirken rakamlarda karışıklıklar meydana gelmiştir. Kıllet'l- itkân ifadesi s. 127'de az güvenilir, s. 296' da çok titiz olmamak şeklinde tercüme edilerek net bir ereve çizilmemiştir.